

BREWE PAPIESKIE WŁĄCZAJĄCE NOWY ŚLĄSK
DO DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ

WYDAŁ KS. BOLESŁAW KUMOR

W drugim rozbiórce Polski (1793) zagarnęły Prusy część województwa i diecezji krakowskiej w rejonie Kłobucka i Częstochowy. W dwa lata później, na skutek trzeciego rozbioru Polski, weszły one w posiadania m. in. Księstwa Siewierskiego i okręgu pileckiego, które pod względem kościelnym łącznie z częścią drugiego zaboru obejmowały 3 dekanaty: pilecki, częstochowski i siewierski z 46 parafiami i 3 filiami. Pod względem politycznym terytorium to, bez okręgu częstochowskiego, dzieliło się na 2 powiaty i w latach 1795—1806 należało do prowincji śląskiej w Prusach jako tak zwany Nowy Śląsk.

Jeszcze w 1797 r. rząd pruski zażądał od biskupa krakowskiego Feliksa Pawła Turskiego, by delegował jurysdykcję kościelną nad tymi terenami ordynariuszowi wrocławskiemu¹ Nieco później Prusy wystąpiły z żądaniem nowego podziału parafii przygranicznych, celem dostosowania ich granic do nowej linii demarkacyjnej, oraz wysunęły projekt przyłączenia Nowego Śląska do archidiecezji gnieźnieńskiej (25 IV 1797)². Plan ten został jednakże baruzo szybko zarzucony; 7 XI 1797 departament spraw zagranicznych zdecydował wcielenie Nowego Śląska do diecezji wrocławskiej³.

Kiedy władze pruskie zażądały od biskupa krakowskiego zrzeczenia się jurysdykcji kościelnej nad „pruską” częścią diecezji, ów zwrócił się w tej sprawie do nadwornej kancelarii cesarskiej w Wiedniu. 14 V 1798 kancelaria wiedeńska zgodziła się na dążenia pruskie i jeszcze w tym roku biskup Turski przekazał jurysdykcję ordynariuszowi wrocławskiemu, a dokumentem z 26 X 1799 powiększył jej zakres⁴.

W okręgu tym utworzył biskup wrocławski Józef Chrystian Hohenlohe-Waldenburg-Bertenstein (1795-1817) komisariat siewierski o charakterze oficjalatu okręgowego (11 IV 1799). W połowie r. 1799 rząd pruski podjął zabiegi w Rzymie o wcielenie tych terenów do diecezji wrocławskiej⁵. W następstwie tych starań papież Pius VII, brewem *Ad universam Dominici gregis* z 9 IX 1800,

¹ Öst. HSt. (Österreich. Haus- Hof- und Staatsarchiv. Wien): St. R. nr 158. Protocoll 1798, Bd II nr 1715.

² Preussen und die kath. Kirche seit 1640. Hrsg. M. Lehmann. Th. 8 (1797—1803). Leipzig 1902 nr 74 s. 93.

³ Tamże. Th. 7 s. 612. — Por. Th. 8 nr 74 s. 93 (2 III 1798), nr 112 s. 149 (13 VI 1799).

⁴ AKMK (Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie): Protocollum exhibitorum Consistorii Episcopalis Cracoviensis a. D. 1799 nr 718. — Por. ks. M. Pęc k o w s k i: Józef Olechowski, archidiałkon krakowski. Kraków 1926 s. 170 n.

⁵ Preussen und die kath. Kirche. Th. 8 nr 112 s. 149, nr 200 s. 271 n.

dokonał inkorporacji komisariatu siewierskiego do diecezji wrocławskiej. Równocześnie tymże dokumentem zamianował papież biskupa poznańskiego Ignacego Raczyńskiego delegatem Stolicy Apostolskiej dla jego egzekucji⁶.

20 listopada 1800 r. pruska kancelaria królewska udzieliła dla brewe wymagane przez prawo państwowe *placetum regium*⁷. Zgodnie z przepisami prawa kościelnego na separację nowośląskiej części biskupstwa wyraził zgodę również ówczesny administrator diecezji krakowskiej biskup Józef Olechowski (9 II 1801) i nieco wcześniej (9 II 1801) kapituła katedralna krakowska⁸. Po porozumieniu się z Wrocławiem (24 II 1801) biskup Raczyński dokonał w Zarkach 5 IV 1801, przez swego delegata, ks. Marcina Siemieńskiego, prawnej inkorporacji Nowego Śląska do diecezji wrocławskiej. Na mocy jego dekretu wykonawczego *Universis et singulis* z 5 V 1801 trzy dekanaty: pilecki (Ciągowice, Brochlin, Irządze, Kidów, Kieбло, Kroczyce, Klimontów miasto, Lelów Stary, Lelów miasto, Nakło, Niegowa, Niegowice, Ogrodzieniec miasto, Pilica miasto, Podlesie, Potok, Przybyszów, Rokitno, Skarzyce, Szczekociny, Włodowice miasto, Żarki miasto) z 21 parafiami, 1 filią i 3 klasztorami (Leśniów, Lelów, Pilica), częstochowski (Biała, Częstochowa miasto, Konopiska, Kłobucko, Truskolasy, Miedźno, Przyrów miasto, Przystajnia, Wilkowiecko, Żóraw) z 8 parafiami, 2 filiami i 4 klasztorami (Kłobucko, Częstochowa, Jasna Góra, Przyrów) oraz siewierski (Będzin, Chruszczobrud, Czeladź miasto, Gołonóg, Grodziec, Koziegłowy Stare, Koziegłowy miasto, Mrzygłód miasto, Olsztyn miasto, Sączów, Siemonia, Siewierz miasto, Targoszczyce, Wojkowice i Zrembice) wraz z parafią Chełm, przynależną do powiatu Pszczyna, o łącznej ilości 17 parafii zostały wcielone do diecezji wrocławskiej⁹.

Na skutek zmian politycznych w Europie środkowej, które nastąpiły po pokoju w Tylicy (1807) i Schönbrunn (1809) biskup wrocławski musiał rzec się niebawem jurysdykcji kościelnej nad tymi terenami. 22 października 1811 r. delegował on na 3 wspomniane dekanaty jurysdykcję kościelną biskupowi krakowskiemu Andrzejowi Gawrońskiemu. W ten sposób okręg „nowośląski” wrócił faktycznie do diecezji krakowskiej. Nie trwało to jednak zbyt długo, ponieważ już 30 VI 1818 pap. Pius VII bullą *Ex imposita nobis* podzielił go między diecezję wrocławską (10 parafii) i krakowską (40 parafii)¹⁰.

Publikowane niżej brewe papieskie nie było dotąd drukowane. Nie zna go wydawnictwo *Bullarium Romanum*. Wprawdzie treść brewe była znana uprzednio dzięki artykułowi J. Jungnitza, ale odszukanie jego tekstu napotykało na wiele trudności. Kwerenda źródłowa przeprowadzona w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu i Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie nie dała żadnego rezultatu. Dopiero poszukiwania w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, dzięki uprzejmości ks. dyr. dra S. Haina, przyniosły pożądaną skuteczną. Jego to łaskawości wydawca zawdzięcza mikrofilm omawianego brewe. Zarówno za tę uprzejmość jak i za łaskawą zgodę na publikację brewe pragnę ks. dyr. Hainowi na tym miejscu serdecznie po-

⁶ Zob. dokument niżej publikowany.

⁷ AAPozn. (Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu): AC 247/1801 s. 179 (oryg. pap.).

⁸ Tamże s. 185 (dokument kapituły), 187—188 (dokument biskupa J. Olechowskiego).

⁹ Tamże s. 158—178 (Dekret wykonawczy wraz z Index parochiarum et quorumvis locorum a dioecesi Cracoviensi separatorum et alteri dioecesi ac episcopatu Vratislaviensi incorporatorum).

¹⁰ Ks. B. Kumor: Granice archidiecezji krakowskiej. *Prawo kanon.* R. 6; 1963 nr 1/4 s. 548.

dziękować. Poniższy dokument publikuję według *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* (Wrocław 1953).

Brewe papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej.

Rzym 9 IX 1800

Papież Pius VII brewem Ad universam Dominicis gregis, za zgodą biskupa krakowskiego F. P. Turskiego i tamtejszej kapituły katedralnej, włącza parafie tegoż biskupstwa, objęte granicami zaboru pruskiego, do diecezji wrocławskiej. Wykonawcą wspomnianego brewe papież mianuje biskupa poznańskiego Ignacego Raczyńskiego.

Oryg.: 1. Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu. AC 247/1801 s. 183. Pergamin.

Kopie: Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu. AC 147/1801 s. 190—193, 196—200. — 2. Archiwum OO. Paulinów na Jasnej Górze. Nr 542: Annalium Ordinis s. Pauli I Eremitae vol. IV — ab anno 1783 ad annum 1803 s. 571—573.

Pius papa VII¹¹. Venerabilis frater, salutem et apostolicam benedictionem¹² Ad universam Dominicis gregis gerendam curam ab ipso animarum pastore Christo Domino, meritis licet imparibus, assumpti, praecipuas officii nostri partes esse ducimus animarum salutis divinisque obsequiis undequaque recte sapienterque consulere atque prospicere, modo per simplicis erectionis officium, quandoque vero per dismembrationis ministerium, prout locorum et temporum exigunt circumstantiae, et nos conspiciamus in Domino salubriter expedire. Sane cum nobis innotuerit, quod venerabilis frater noster Felix Paulus Turski, modernus episcopus Cracoviensis¹³, omnia quae sui sunt muneris in rerum spiritualium administratione, in quodam paraeciarum districtu, qui ad praesens temporalis Friderici Guilelmi, Borussiae regis ditionis subesse¹⁴ dignoscitur, cum tamen, excepto districtu praefato, tota Cracoviensis dioecesis alterius principis temporalis dominio pendeat¹⁵, sollicitè et utiliter adimplere minime valeat, ac proinde ad animarum regiminis uberius consulendum unice expediens ac maxime opportunum videatur, quod a Cracoviensi dioecesi illiusque praedicti moderni et pro tempore existentis episcopi Cracoviensis spiritali jurisdictione districtus praefatus cum omnibus et singulis paraeciis in eo comprehensis dividatur et separetur, et dioecesi Vratislaviensi illiusque pro tempore existentis episcopi spiritali jurisdictioni perpetuo uniatur ac incorporetur ad hoc, ut oves pastoris vocem et vicissim vocem ovium pastor proprius audire eisque spiritalia subsidia affere queat.

Nos utilitate simul ac necessitate hujusmodi recognita, omnibusque mature perpensis, Te a quibusvis suspensionis et interdicti aliisque ecclesiasticis sententiis, censuris et poenis a jure, vel ab homine, quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatus existis, ad effectum praesentium tantum con-

¹¹ Pap. Pius VII rządził Kościołem od 14 III 1800 do 20 VIII 1823.

¹² Ks. Ignacy hr. Nałęcz Raczyński (1741—1823) w r. 1760 wstąpił do jezuitów; po rozwiązaniu zakonu otrzymał w r. 1776 kanonię poznańską fundi Oporowo; w r. 1793 został biskupem poznańskim, a w r. 1805 arcybiskupem gnieźnieńskim. W r. 1818 zrezygnował z arcybiskupstwa i zamieszkał w Starej Wsi u jezuitów, gdzie też zmarł. — Zob. ks. J. Korytkowski: *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821*. T. 5. Poznań 1892 s. 252—281.

¹³ Ks. Feliks Paweł Turski h. Rogala (1728—1800), początkowo kanonik gnieźnieński, od r. 1765 biskup chełmski, od r. 1771 — łucki i od r. 1790 — krakowski. — Por. ks. J. Korytkowski: *Prataci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej od roku 1000 aż do dni naszych*. T. 4. Gniezno 1883 s. 152—156.

¹⁴ Fryderyk Wilhelm III, król pruski w latach 1797—1840.

¹⁵ Informacja brewe nie jest ścisła; w granicach bowiem Prus leżały nadto 2 dekanaty — Pszczyna i Bytom, przynależne do diecezji krakowskiej aż do 1821 r.

sèquendum, harum serie absolventes et absolutum fore censentes, motu proprio, ex certa scientia deque apostolica potestatis plenitudine defectui consensus ejusdem moderni episcopi Cracoviensis, ac dilectorum modernorum capituli et canonicorum maioris ecclesiae Cracoviensis, apostolica auctoritate supplentes, Fraternitati Tuae per praesentes committimus et mandamus, quatenus Tu, praefatum districtum sub praedicto ejusdem Friderici Guilelmi temporali dominio existentem, cum omnibus et singulis paraeciis, ecclesiis, beneficiis, monasteriis, conventibus, clero, personis saecularibus innibi commorantibus, a praefata diocesis Cracoviensi et praedicti Falicis Pauli, ut praefertur, moderni et pro tempore existentis episcopi Cracoviensis, spirituali ordinaria jurisdictione, nostra Tibi ad id specialiter et expresse delegata auctoritate, tenore praesentium, perpetuo dismembres et divides, ac respective sejungas et separes, illumque cum omnibus et singulis superius expressis dioecesi Vratislaviensi, illiusque venerabilis etiam fratris nostri, moderni et pro tempore existentis episcopi Vratislaviensis, spirituali ordinariae jurisdictioni, ita ut in posterum districtus hujusmodi, qui intra Borussiae temporale dominium praedictum extenditur, cum omnibus et singulis in eo, ut praefertur, contentis pro tempore existenti Vratislaviensi episcopo praedicto subsit, prout pro tempore existenti episcopo Cracoviensi hactenus subiectus extitit, eadem Tibi ad id, ut praefertur, delegata auctoritate ipsarum tenore praesentium itidem perpetuo unias et incorpores ac respective supponas atque subicias.

Tibique praeterea facultatem, ut Tu quaecumque personam in dignitate tamen ecclesiastica constitutam pro praemissorum executionis effectu subdelegare, ac tam Tu, quam persona per Te, sic ut praefertur, subdeleganda, hujusmodi super quacunque oppositione in actu executionis hujusmodi quomodolibet oritura, servatis tamen de jure servandis, definitive pronuntiare, libere et licite valeas et valeat, apostolica auctoritate motu proprio, scientia et potestatis plenitudine paribus concedimus et impartimur, non obstantibus constitutionibus et ordinationibus apostolicis caeterisque contrariis quibuscumque. Volumus autem, quod Tu hujusmodi dismembrationi et respective incorporationi inhaerendo, accuratum indicem seu elenchum omnium locorum et paraeciarum in supra dicto districtu existentium conficere¹⁶, atque unum eorum exemplar in actis, per Te canonice exequendis, inserere, alterum vero ad Congregationem venerabilium etiam fratrum nostrorum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalium Rebus Consistorialibus praepositam transmittere omnino tenearis. Datum Romae apud Sanctam Mariam sub annulo piscatoris die 9 septembris 1800, pontificatus nostri anno primo.

¹⁶ Wykaz parafii i wsi do nich przynależnych zataczył biskup Raczyński do dekretu wykonawczego. — Zob. przyp. 9.